

Хижняк О.А.
*Військовий інститут
Одеського національного
політехнічного університету*

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАХИСНИКА КРАЇНИ

Стаття містить дослідження становлення особистості представників молоді як захисників Батьківщини. Надано аналіз структури особистості як захисника країни та результати емпіричного дослідження орієнтації студентів.

***Ключові слова:** особистість захисника країни, професіонал, орієнтації студентів, громадянин.*

Постановка проблеми

Захист кожної країни як осередку унікальної культури народу, політичного та економічного устрою його життя має загальнолюдське значення. Щодо України, то багатовіковий досвід боротьби за її незалежність та 17 років незалежності з характерними для них внутрішніми і зовнішніми протиріччями, неоднозначним тлумаченням історії свідчать про неабияку соціальну актуальність сприяння становленню особистості громадянина країни як її захисника.

У психологічній науці проблеми особистісного розвитку висвітлюються з різних наукових позицій у погляді на детермінанти особистісного розвитку, етику і зміст психологічного впливу на особистість, сприяння її розвитку.

Існує багатий досвід підготовки захисника країни, висвітлений у працях військових психологів періоду Радянської Армії (О.Барабанщиков та ін.), ефективність якого підкреслена перемогою у війні 1941–1945 років. Існує досвід боротьби за незалежність країни, знаний у світі.

На фундаментальному рівні досліджено морально-психологічний стан військ (М.Варій), педагогічні проблеми розвитку Збройних Сил та підготовки особового складу (М.Нещадим, В.Ягупов).

На фундаментальному рівні досліджено проблеми особистісного розвитку в сучасній українській психології (М.Боришевський, О.Бондарчук, О.Киричук, П.Лушин, В.Семиченко, Л.Снігур та ін.). Але у віковому аспекті та педагогічній психології проблема сприяння становленню особистості захисника нашої країни (яка перебуває зараз у кризовому стані, не тільки матеріальному, а й, як зазначається низкою авторів, духовному — по цілому ряду аспектів суспільного життя), потребує особливої уваги до становлення особистості як захисника Батьківщини.

Тому *метою* даної роботи є: аналіз структури особистості з позиції її становлення як захисника країни та дослідження тих структурних складових, що визначають цей процес.

Виклад основного матеріалу

В основу аналізу була покладена інтегральна динамічна функціональна структура особистості, розроблена військовим психологом і відомим ученим К.Платоновим. Виходячи з цілісності структури особистості, К.Платонов вважав особистість вищим рівнем розвитку психіки, розрізняв поняття «мінімум особистості» і «мінімум соціальної зрілості особистості». Мінімум визначається усвідомленням особистістю свого «Я», що активно протиставляється «не Я», в іншому — мінімум характеризується усвідомленням особистістю свого місця серед інших людей, прийняттям особистістю певних соціальних норм, що визначають її здатність активно, свідомо брати участь у житті суспільства [7, 230–231], у тому числі брати на себе відповідальну місію захисника країни.

Відповідно до поглядів К.Платонова, до біологічно обумовленої підструктури особистості належать вікові, статеві та вроджені властивості нервової системи і темпераменту. Врахування компонентів біологічної підструктури відбувається за допомогою тренування та розвитку компенсаторних механізмів природних властивостей, яких не вистачає (формування індивідуального стилю і врахування командиром індивідуальних особливостей підлеглого; подолання негативного впливу темпераменту засобами розвитку позитивних мотивів і відповідного ставлення до діяльності, відповідним професійним добором, важливою складовою якого є діагностика громадянськості особистості).

Наступна підструктура містить у собі індивідуальні особливості психічних процесів людини, тобто індивідуальні прояви пам'яті, сприйняття, відчуття, мислення, здібностей, що залежать як від вроджених факторів, так і від тренування. Ця підструктура може бути врахована під час розвитку когнітивної складової особистості захисника у напрямі формування відповідного ставлення до країни.

Підструктура індивідуального соціального досвіду, до якого належать знання, вміння, навички та звички, значною мірою впливає на формування ставлення до країни. хоча на досвід як підструктуру особистості існують різні погляди (О.Барабанщиковим знання, уміння, навички та звички розглядаються як психологічні утворення, К.Платоновим вони розглядаються як властивості особистості, і ця точка зору поділяється сучасними вченими [4]), цю підструктуру можна розглядати як результат підготовки захисника країни через навчання.

Підструктура спрямованості є найбільш соціально обумовленою і найбільш повно відображає ставлення особистості до своєї країни. Спрямованість особистості містить її прагнення, бажання, інтереси, схильності, ідеали, погляди, переконання людини, світогляд, особливості характеру. Надзвичай-

но актуальними звучать сьогодні слова І.Франка про роль ідеалів як основної складової спрямованості особистості щодо часів матеріальних скрут народу: «Тільки там, де ідеали живі, розвиваються і пнутья чим далі вище, маємо й прогресивну і чим раз інтенсивнішу матеріальну продукцію» [14, 76].

Не випадково, що при викладанні психології у ВНЗ, які спеціалізуються на підготовці спеціалістів, професія яких передбачає діяльність в особливих умовах, темі сприяння становленню спрямованості захисника приділяється особлива увага.

Виходячи з наукових положень Б.Ананьєва, активність особистості може ґрунтуватися як на ієрархії смислів людини і забезпечуватися консолідованістю всієї особистісної структури [1]. Певна позиція особистості щодо рідної землі, народу, країни знаходить свій інтегрований прояв у громадянськості. Визначає спрямованість активності особистості її позиція — ієрархічно організована система ставлень особистості до окремих аспектів її діяльності (В.Семиченко) [12, 7].

Особливого значення при формуванні особистості захисника країни набуває мета. Цілями, які перед собою ставить особистість, вимірюється соціальна значущість людини (А.Макаренко). Таку саму думку знаходимо й у психологічній спадщині видатного педагога К.Ушинського, який головною метою свого життя визнавав — зробити якомога більше для Вітчизни. К.Абульханова-Славська також стверджує, що активність суб'єкта, зокрема його духовна активність, ґрунтується на спроможності людини визначати засоби досягнення цілей та реалізувати їх у діяльності. Ідея гідності людської особистості виявляється невіддільною від ідеї мети, у досягненні якої людина знаходить задоволення і шлях до власного вдосконалення.

Спрямованість захисника країни, що містить у собі інтерес до економіко-політичного розвитку у сучасності, історії, мистецтві, бажання пов'язати свою долю з долею країни, прагнення дієво втілювати в життя високі ідеали служіння Батьківщині, переконання і відповідний світогляд, формується у процесі виховання. Формування цієї структурної одиниці особистості є вирішальним у справі сприяння розвитку захисника країни. Вищезначені компоненти спрямованості особистості характеризують її ставлення до країни, матеріальні й духовні потреби, моральні якості, які спонукають її діяти відповідно до ціннісних орієнтацій.

Відповідно до аналізу структури особистості, було розроблено комплексну діагностико-корекційну методику. Вона складається з декількох етапів:

1) етапу професійного добору, стереотипна й атестована процедура якого доповнена нами визначенням рівня громадянськості особистості абітурієнта як потенційного захисника країни;

2) етапу психологічного супроводження педагогічного процесу у військових ВНЗ, посиленого роботою у спеціальних творчих групах;

3) етапу конструктивного аналізу характеристик випускників після першого року служби (роботи).

У методиці дослідницької роботи спрацьовував принцип взаємодоповнення методики, що апелювала до образної сфери особистості методи-

ками, які розкривали словесно-логічну сферу потенційного захисника країни. Так, адаптована нами відповідно до предмета дослідження методика незакінчених речень доповнювалася проекцією рівня громадянськості потенційного захисника країни за допомогою психомалюнка.

Модифікація методу незакінчених речень передбачала використання таких категорій для оцінювання: життєві цілі; ставлення до себе; ставлення до країни; ставлення до майбутнього; ставлення до минулого; життєві цінності; можливість реалізації отриманої освіти в межах своєї країни чи для країни. В результаті використання процедури кластерного аналізу була здійснена спроба розподілити весь контингент випробовуваних (реп резентативну вибірку склали: 1526 студентів — майбутніх офіцерів запасу та майбутні вчителі допризовної підготовки і курсанти) на групи залежно від ступеня сформованості показників успішного професійного становлення особистості як громадянина в його спрямованості на захист країни.

Відповідно до аналізу особистісної структури, основу поділу випробовуваних методом кластерного аналізу за рівнем їхнього особистісно-професійного становлення вибрана структура професійної спрямованості їхньої особистості.

Застосування кластерного аналізу дало змогу виділити чотири якісно і кількісно найбільш різних типи мотиваційної регуляції процесу особистісного становлення студентів — майбутніх захисників країни: 1) виражена спрямованість громадянсько-професійної мотивації поведінки; 2) середньо виражена спрямованість мотивації професійної поведінки, що переважає над громадянською спрямованістю; 3) однаково слабо виражена професійна і громадянська спрямованість мотиваційної сфери особистості студентів як потенційних захисників країни; 4) слабо виражена професійна спрямованість при деструктивному рівні громадянськості.

Аналіз вибірки за результатами кластерного аналізу дав підстави встановити певну залежність між рівнем сформованості професійної мотивації і ступенем емоційно-когнітивної ідентичності образу «Я» – захисник країни майбутніх фахівців — офіцерів, учителів та офіцерів запасу у сьогоденні, минулому і майбутньому. Процес особистісно-професійного випробовуваних кластерних груп 1 і 2 значно корелює з їхніми основними цілями майбутньої діяльності, що виявляє зв'язок з країною. Високий рівень їхніх професійних домагань співвідноситься з високим ступенем диференційованості їхніх уявлень про структуру образу «Я» у зв'язку з майбутнім у країні.

Так виявилось, що студенти, які мають досить високий рівень орієнтації на професійні інтереси (кластери 1 і 2), характеризуються єдністю когнітивних і ціннісно-мотиваційних структур образу «Я» в минулому, сьогоденні і майбутньому. При цьому спостерігається стійка орієнтація на активну діяльність відповідно своїй громадянській позиції у подальшій навчально-професійній діяльності в період підготовки у ВНЗ. Ця стійка орієнтація доповнюється позитивним ставленням до своєї родини і до себе в минулому, що підтверджується результатами якісного аналізу відповідей за методикою незавершених речень.

Студенти, які мають досвід служби в армії, характеризуються вищим рівнем усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності, яка пов'язана із захистом країни. Слід також зазначити, що у випробуваних студентів із кластерних груп 1 і 2 спостерігається збіг суб'єктивних очікувань, життєвих можливостей і реальних соціально-матеріальних умов, що й детермінують вибір професії такими студентами у вигляді стійкого, сформованого ще в рамках семантики образу «Я» в минулому суб'єктивного вибору.

Випробувані з кластерних груп 3 і 4 за досить високого рівня сформованості мотивації досягнення отримання вищої освіти характеризуються розірваністю емоційно-когнітивної і ціннісно-мотиваційної структур «Я» як захисника країни. Такі студенти — потенційні захисники країни фактично своє майбутнє не пов'язують з можливістю професійного її захисту. Для студентів із кластерних груп 3 і 4 громадянське самовизначення є проблемою. Ця категорія випробуваних становить 67% вибірки. Такі випробувані характеризуються суперечливими емоційними станами і суперечливою змістовно спрямованістю образів «Я» (в минулому, сьогодні, майбутньому) як захисника країни, що можна пояснити недостатньою соціальною зрілістю цієї молоді.

Висновки

1. Провідним структурним компонентом особистості у справі сприяння становленню особистості як захисника країни є її спрямованість.

2. Підтвердився взаємозв'язок структури спрямованості майбутніх офіцерів кадрової служби, офіцерів запасу та вчителів допризовної підготовки загальноосвітньої школи і їх образу «Я» як захисників країни.

3. Оцінювання себе й особистісних можливостей як професіонала і громадянина країни є значущим чинником побудови перспективи професійного майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. / Б.Г.Ананьев; под ред. А.А.Бодалева, Б.Ф.Ломова, Н.В.Кузьминой. — М.: Педагогика, 1980. — Т. 1. — 230 с.

2. Основы психологии и педагогики высшей военной школы. — М: Изд-во ВПА, 1975. — 237 с.

3. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: дис. ... д-ра психол. наук / О.І.Бондарчук. — К.: Ін-т психології ім. Г.С.Костюка, 2008. — 435 с.

4. Винославська О.В. Психологія: навч. посіб. / О.В.Винославська. — К.: ІНК ОС, 2005.

5. Киричук О.В. Метаморфози духу: до питань про предмет гуманістичної психології / О.В.Киричук // Педагогіка і психологія. — 1994. — № 4. — С. 3–8.

6. Лушин П.В. Психология личностного изменения: дис. ... д-ра психол. наук / П.В.Лушин. — К.: Ін-т психології ім. Г.С.Костюка, 2003. — 484 с.
7. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К.Платонов; под ред. А.Д.Глоточкина. — М.: Наука, 1986. — 254 с.
8. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К.Платонов. — М.: Высш. шк., 1984. — 174 с.
9. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2-х ч. / М.Й.Боришевський, М.І.Алексєєва, В.В.Антоненко та ін.; за заг. ред. М.Й.Боришевського. — К., 2001. — Т.1. — 244 с.
10. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2-х ч. / М.Й.Боришевський, М.І.Алексєєва, В.В.Антоненко та ін.; за заг. ред. М.Й.Боришевського. — К., 2001. — Т. 2. — 244 с.
11. Психологічний словник / за ред. В.И.Войтка. — К.: Дніпро; Вища шк., 1982. — 169 с.
12. Семиченко В.А. Психология личности / В.А.Семиченко. — К.: Видавець Ешке О.М., 2001.— 427 с.
13. Снігур Л.А. Психология становления гражданственности личности / Л.А.Снігур. — Одеса: СВД Черкасов, 2004. — 331с.
14. Франко І. Поза межами можливого / І.Франко // Вивід прав України. — Львів: Слово, 1991. — С. 75.

Статья включает результаты изучения проблемы становления личности представителей молодежи как защитников Родины. Представлен анализ структуры личности как защитника страны, результаты эмпирического исследования, ценностные ориентации студентов — будущих защитников страны.

Ключевые слова: *личность защитника страны, профессионал, ценностные ориентации студентов, гражданин.*

This article includes problems of young people's formation as defenders of the homeland. There is analysis of the structure of personality as defender of the homeland. It is given the results of empirical research of students orientations as future homeland defender.

Key words: *personality of state's defender, professional orientation of students as future homeland defender, citizen.*